

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

g

ÜZEYİR HACIBƏYLİ

AZƏRBAYCAN XALQ MUSIQİSİNİN ƏSASLARI

7392

Musiqi məktəbləri və texnikumları üçün
«Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları», «Solfecio»,
«İmprovizasiya və bəstələmə», «İxtisas aləti», «Ümumi fortepiano»
fənlərində azərbaycan ladlarının öyrənilməsinə dair
adaptasiya olunmuş

DƏRS VƏSAİTİ

Tərtibçi – Tərhan Seyidov

Not nəşrləri və
səsyazmaları şöbəsi

*MUSIQI İNCƏSƏNƏTİNİN DAHI KLASSIKI
ÜZEYİR HACIBƏYLİNİN ANADAN OLMASININ
125 İLLİYİNƏ HƏSR OLUNUR*

7312

ÜZEYİR HACIBƏYLİ

AZƏRBAYCAN XALQ MUSIQISININ ƏSASLARI

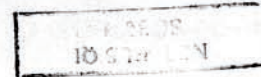
Musiqi məktəbləri və texnikumları üçün
«Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları», «Solfecio»,
«İmprovizasiya və bəstələmə», «İxtisas aləti», «Ümumi fortepiano»
fənlərində azərbaycan ladlarının öyrənilməsinə dair
adaptasiya olunmuş

DƏRS VƏSAİTİ

Tərtibçi – Tərlan Seyidov

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

BAKI – 2010

Üzeyir Hacıbəylinin «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» elmi işinin adaptasiya versiyası musiqi məktəbləri şagirdləri üçün BMA-nın Orta ixtisas musiqi məktəb-studiyasında hazırlanmış və BMA-nın Elmi Şurasının iclasında təsdiq olunmuşdur (28 oktyabr 2009-cu il tarixli 2 saylı protokol).

TƏRTİBÇİ:

BMA-nın Orta ixtisas musiqi məktəb-studiyasının bədii rəhbəri və direktoru,
Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi, sənətsünaslıq doktoru,
professor

TƏRLAN SEYİDOV

Rəyçilər:

BMA-nın «Azərbaycan xalq musiqisi tarixi və nəzəriyyəsi» kafedrasının müdiri, Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, sənətsünaslıq doktoru, professor

Ramiz ZÖHRABOV

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, AMEA-nın Memarlıq və incəsənət institutunun «İncəsənət əlaqələri» şöbəsinin müdiri,
sənətsünaslıq doktoru, professor

Rəna MƏMMƏDOVA

ISBN 978 - 9952 - 438 - 62 – 8

© T. SEYİDOV, 2010

Ö N S Ö Z

«Mənim bu əsərim Azərbaycan xalq musiqisinin əsas cəhətlərini öyrənmək üçün nəzəri bir vəsait və Azərbaycan ladları əsasında musiqi yazan bəstəkarlara yaradıcılıq köməyidir.»

Üzeyir Hacıbəyli. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları.
Bakı: «Yazıçı», 1985, səh. 12.

Xalqımızın mədəni irsinə yenidən yaranmış maraq, xüsusən də musiqiçilər tərəfindən bəslənilən münasibət məsələsi hal-hazırda xüsusi aktualıq kəsb edir. İndiki zəmanədə etnik şüurun fəallaşdırılması, öz milli mədəni irsinə bəslənilən diqqət bunu təsdiqləyir. Məhz buna görə də ənənəvi xalq mədəniyyəti əsaslarının, mədəni məkanın minillik qavranılma təcrübəsinin və onun gələcək nəsillərə ötürülməsi mexanizmlərinin dərk olunması olduqca önəmlidir. Həmin istiqamətdə qanuna tam uyğun olaraq pedaqoji fikir fəallaşır, həmin problematika üzrə təhsil-tərbiyə məsələlərinin effektiv həll yolları axtarılır. Bu sırada duran ilk önəmli məsələlərdən biri – milli musiqi təhsilinin islahatı və layihələşdirilməsidir ki, burada çoxşəxsiyyətli tədris-tərbiyə prosesində uzun müddətlər ərzində tam şəxsiyyətin formalaşdırılmasına yönəldilən varislik prinsipləri nəzərdə tutulmalıdır.

Əsas problemin bu cür qoyuluşu zamanı musiqi təhsili ocaqlarının təhsil sahəsində mütəxəssisləri formalaşdıran, bir kadr kimi hazırlaşdıran struktur kimi qarşıya qoyduğu ən yeni məsələlər, sözsüz ki, musiqi təhsili sisteminin əvvəlki mərhələlərində sınaqdan keçirilmiş yeni, eksperimental təhsil metodlarına əsaslanmalıdır. Bu istiqamətdə aparılacaq axtarışlar zamanı müasir təhsil təcrübəsinin milli musiqi mədəniyyətimizin çoxəsrlik ənənələri ilə qovuşmasına arxalanma nəzərdə tutulur. Xüsusilə də, Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası nəzdində Orta ixtisas musiqi məktəb-studiyasında tələbələrin gələcək pedaqoqlar kimi yetişdirilməsi sahəsində müasir musiqi mədəniyyətinin bütün tələblərinə cavab verən zəmin və şərait uzun illər boyu yaradılmışdır. Bu zəmin tədris, tərbiyə və folklor kimi komponentlərin bütöv bir tədrisi-metodik prosədə birləşdirilməsinə əsaslanıb, həmin prosədə yaranan məsələ və problemlərin eksperimental, yaradıcı surətdə həll olunmasını nəzərdə tutur.

Beləliklə, keçirilən islahatlar nəticəsində məktəb-studiyanın öz mentaliteti yaranmışdır ki, bu, təcrübəçi tələbələri də cəlb edən eksperimental işə dirənən bir sıra orijinal proqramların yaradılmasına əsaslanır. Həmin proqramlardan sənətsünaslıq doktoru, professor Məcnun Kərimovun «Qədim Azərbaycan musiqi alətləri» fənni üzrə müəllif proqramını; sənətsünaslıq namizədi, dosent Adilə Yusifovanın «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» fənni üzrə müəllif proqramı, məktəb-studiyanın muallimi İminə Əliyevanın «Azərbaycan musiqisi əsasında lad-intonasiya eşitmə qabiliyyətinin tərbiyəsi» adlı metodiki tövsiyəsini misal çəkmək olar.

Nəzəri biliklərin qavranılması şagirdlərin xüsusi və ümumi fortepiano, orkestr və xalq çalğı alətləri, kamera ansamblı və akkompəniment siniflərində ifa etdikləri Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərinə dair tərtib etdikləri referat və annotasiyalarda ən geniş tətbiqini tapır. Bu biliklərin mənimsənilməsi məqsədilə tətbiq olunan ən önəmli üsullardan biri də – 1983-cü ildən etibarən məktəb-studiyanın müntəzəm olaraq keçirdiyi elmi-ifaçılıq konfransları və müsabiqələridir, eləcə də «Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri tədris repertuarında» devizli festivallardır.

Şagirdlərin dərəcə fəallığının və yaradıcı təfəkkürünün bu planda formalaşdırılmasının vacib aspekti kollokviumlardır ki, məktəb-studiyada tədris ilində iki dəfə keçirilir. Kollokviumlar müxtəlif fənlərin öyrənilməsindən qavranılan biliklərin cəmləşdirilməsi məqsədini daşıyır və müxtəlif fənlərə, ümummədəni hazırlığa dair məsələlərlə yanaşı, Azərbaycan ladlarına aid sualları da daxil edir.

Təcrübi-eksperimental, metodik və pedaqoji iş növləri arasında «Opera hazırlığı» fakultativ sinfinin nəzdində otuz il eksperimental olaraq fəaliyyət göstərən Uşaq Musiqi Teatrının tamaşaları qeyd olunmalıdır. Bu tamaşalara xalq mahnı və rəqsləri daxil edilir. Beləliklə, məktəb-studiyada uzun illər boyu geniş profilli və geniş dünyagörüşünə malik, Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarını sərbəstliklə qavrayan musiqiçilərin hazırlanması üçün zəmin və şərait yaradılmışdır.

Uşaqların mədəni, ədəbi və bədii-estetik inkişafına yönəldilmiş bütün bu iş növləri onlarda ənənəvi milli musiqi mədəniyyətinə tamamilə yeni münasibəti, bu mənbəni dərinləndirən və qorunularaq öyrənilməsinə tərbivə edir, folklorun və ənənələrin gələcək nəsələ ötürülmə mexanizmlərinin qorunması, materialın müasir həyata təbii şəkildə daxil olunmasını təmin edir.

Azərbaycanın xalq musiqi mədəniyyəti ənənələrinin öyrənilməsində görkəmli Azərbaycan klassiki Üzeyir Hacıbəylinin elmi irsi əsas tədris materialı rolunu oynayır. Onun «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» adlı sambalı elmi əsəri nöinki hər bir Azərbaycan bəstəkarının, həm də Azərbaycan musiqisini öyrənən hər bir musiqçinin stolüstü kitabıdır. Üzeyir Hacıbəylinin bu nəzəri əsəri öz böyük praktiki əhəmiyyətini bu günədək itirmir. Həmin kitabda Azərbaycan xalq musiqisinin lad sisteminin bütün zənginliyi mütləq elmi formada və aydın, anlaşılıq ifadə şəklinə sistemləşdirilmiş, Azərbaycan xalq musiqi dilinin lad strukturunun qanunlarının kamil şəkildə anlaşıb qavranılması öz əksini tapmışdır.

Məktəb-studiyanın hazırladığı Üzeyir Hacıbəylinin məhz bu fundamental əsəri əsasında adaptasiya olunmuş dərs vəsaiti musiqi məktəbləri şagirdləri üçün metodik zəmin rolunu oynayır.

Məktəb-studiyanın nəşrə hazırladığı dərs vəsaitinin əsas məqsədi – musiqi məktəb şagirdlərinin öz milli köklərinə, Azərbaycan xalq sənətinin əsaslarına maraq oyadılması, milli musiqi eşitmə qabiliyyəti və təfəkkürü sahəsində gen yaddaşının bərpası və fəallaşdırılmasıdır. Azərbaycan xalq musiqi mədəniyyəti ənənələrinin öyrənilməsi üzrə aparılan işin bir hissəsi olaraq, ladların nəzəri öyrənilməsi müxtəlif üsullarla öz təcrübi tətbiqini tapır.

Həmin problem baxımından Ü.Hacıbəylinin kitabının adaptasiya olunmuş materialları əsasında tərtib olunan dərs vəsaiti xüsusi aktualıq kəsb edir.

Bu dərs vəsaiti boy atan musiqiçilər nəslinin musiqi tərbivəsi və təhsili qarşısında duran bir sıra konkret məsələləri həll etmək məqsədini, xüsusən də Azərbaycan ladlarının kiçik siniflərdən başlayaraq öyrənilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması məqsədini irəli sürür.

«Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» kursundan əlavə, materialın möhkəmləndirilməsi eləcə də bu fənnin solfecio dərslərinə daxil edilməsi, Ü.Hacıbəyli tərəfindən Azərbaycan ladları əsasında bəstələnmiş melodiyaların imla kimi yazdırılması, transponizə edilməsi və s. vasitəsilə həll olunmalıdır. Burada yuxarıda sadalanan not materiallarının ixtisas fortepiano, ümumi fortepiano dərslərində ifa olunması da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Gələcək bəstəkarların Azərbaycan ladlarında musiqi bəstələməsi bacarığının tərbivəsi baxımından da vacibdir.

Gənc musiqçinin Azərbaycan ladları fənni üçün adaptasiya olunmuş dərs vəsaitindəki material bu ardıcılıqda təqdim olunur: əvvəl səsdüzümləri, tam və yarımlı kadensiyalar, Ü.Hacıbəylinin əsərlərindən götürülən nümunələr, sonra isə onun xalq musiqisinə aid gətirdiyi və əsərinin əlavə hissəsində göstərdiyi misallar verilir. Əgər səsdüzümləri ilə kadensiyalar onların yalnız öz quruluş prinsipləri barədə təsəvvür yaradırsa, Ü.Hacıbəylinin bütün lad və onların şöbələrinə aid bəstə nümunələri öz qanunauyğun ardıcılığında düzülərək şagirdlərə muğamın strukturunu anlamaqda kömək edə bilər. Hazırkı dərs vəsaiti, şübhəsiz ki, respublikamızın musiqi məktəblərinin gündəlik tədris-metodik təcrübəsində faydalı metodik dayaq ola bilər.

Ümumiyyətlə, gənc musiqiçilərin təhsilinin bütün mərhələlərində «folklor komponentinin» daxil edilməsi məktəb-studiyanın eksperimental fəaliyyətində pozitiv təcrübə kimi özünü göstərir. Məktəb-studiyanın musiqi təhsili proqramları öz strukturu, istiqaməti və məzmunu etibarilə komplekslidir. Proqramların kompleksliyi musiqi mədəniyyətinin yalnız ayrıca istiqamətlərinin məhdud ixtisaslı öyrənilməsinin qarşısını almaqdan deyil, eləcə də onun xalq musiqi mədəniyyəti ilə birləşməsi zamanı bütövlüklüyünün anlaşılmasından irəli gəlir.

Beləliklə, təhsil məzmunu ilə eksperimental işin metodik təminatının sıx vəhdəti, eləcə də gələcək professional pedaqoqların hazırlanmasında varisliyin həyata keçirilməsi Bakı Musiqi Akademiyası və onun eksperimental bazası olan Orta ixtisas musiqi məktəb-studiyasının birgə fəaliyyəti üçün başlıca məqsəddir. Fərhad Bədəlbəylinin dediyi kimi, «Məktəb-studiya uşaqların musiqi tərbivəsinin təsdiqlənmiş mərkəzinə çevrilmişdir».

Üzeyir Hacıbəylinin 1985-ci ildə «Yazıç» mətbəəsində nəşr olunmuş «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» kitabının adaptasiya olunmuş variantında kitabın II hissəsindən istifadə edilmişdir.

Kvadrat mötərizələrdə istifadə edilən mətnin səhifələrinin nömrələri göstərilmişdir. Mötərizədəki həmin nömrələr şagirdlərə bu elmi əsəri daha dərinləndirən öyrənməyə imkan verəcəkdir.

Tarlan Seyidov

ƏSAS LADLAR

Bədii-ruhi cəhətdən «Rast» dinləyicidə mərdlik və gümrahlıq hissi, «Şur» şən, lirik əhvali-ruhiyyə, «Segah» məhəbbət hissi, «Şüştər» dərin kədər, «Çahargah» həyəcan və ehtiras, «Bayatı-Şiraz» qəmginlik, «Hüməyun» isə «Şüştər»ə nisbətən daha dərin bir kədər hissi oyadır [s.16].

RAST

Do mayəli "Rast" ladının səsqatarı

1 - 1 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş üç bərabər tetraxordun qovuşuq birləşməsi «Rast» ladının səsqatlarını əmələ gətirir. Bu səsqatlarında o r t a tetraxordun birinci pərdəsi - do - ladın mayəsi və əsas tonudur [s.47].

Tam kadanslar

Yarım kadanslar

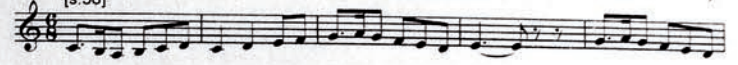

"Rast" ladında bəstələnən melodiya

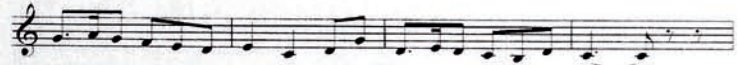
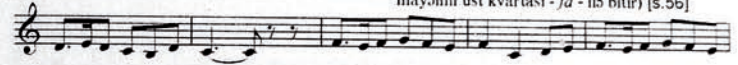
Başlanğıc ifadənin bu və ya başqa pərdədə bitməsi «Rast» və bir çox sonrakı lادلarn şöbələrini təyin edir (başlanğıc ifadə birinci xanəni təşkil edərək ikinci xanənin əvvəlində bitir) [s.52].

Allegro moderato

Mayəli-Rast (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayə ilə tamamlanır - do birinci oktava) [s.56]

Hüseyni (birinci ifadə ikinci xanənin başlanğıcında mayənin üst kvartası - fa - ilə bitir) [s.56]

Vilayətli (birinci ifadə ikinci xanənin başlanğıcında, mayənin kvintasında - sol - ilə bitir) [s.57]

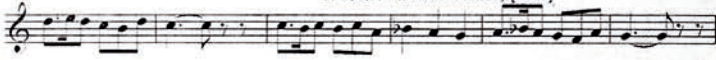
Hüseyni (təkrar) [s.57]

Əraq (bir oktava yuxarıya köçürülən «Mayeyi-Rast») [s.60]

Gərayi (alt aparıcı ton - si - səsqatarındakı sərhəd tonu - si-bemol - ilə əvəz olunur) [s.60]

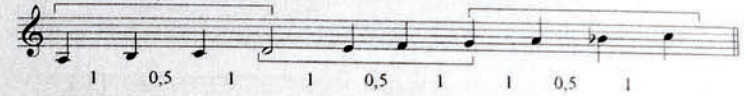

Hüseyni (təkrar) [s.60]

ŞUR

Re mayəli "Şur" ladının səsqatari

1 - 0,5 - 1 formulu üzrə qurulmuş və qovuşuq (zəncirvari) üsul ilə birləşmiş üç bərabər tetraxord «Şur» ladının səsqatari əmələ gətirir. Bu səsqatarında orta tetraxordun birinci pərdəsi - re - ladın mayəsidir. «Rast» ladının keçmiş mayəsi (bu səsqatarında üçüncü pərdə - do) burada səsqatarının əsas tonu olmaq hüququnu özündə saxlayır [s.63-64].

Tam kadanslar

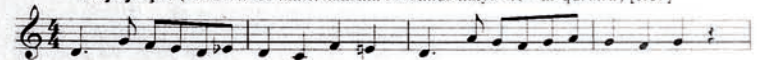
Yarım kadanslar

"Şur" ladında bəstələnən melodiya

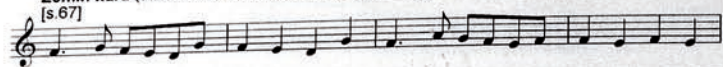
Allegretto

Mayeyi-Şur (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində maya - re - ilə qurtarır) [s.67]

Zəmin-xara (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayonin üst mediantası - *fa* - ilə qurtarır)

[s.67]

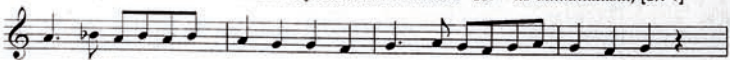

Şur-şahnaz (birinci ifadə mayonin üst kvartası ilə ikinci xanənin əvvəlində qurtarır)

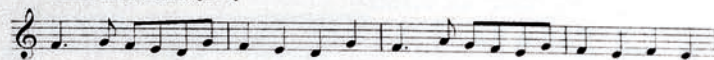
[s.69]

Hicaz (birinci ifadə mütləq mayonin kvintısından - *fa* - başlanmalıdır; yaxşı olar ki, o, ikinci xanənin əvvəlində mayonin üst kvartasında - *sol* - ilə tamamlansın) [s.71]

Zəmin-xara (təkrar) [s.71]

Bayatı-kürd (kvinta quruluşu tərəfə yönəlmə; birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində adətən yeni mayada - *fa* - ilə qurtarır) [s.73]

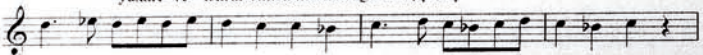
«Hicaz» (təkrar) [s.74]

Səmiyi-şams («Mayeyi-Şur»un bir oktava yuxarıda təkrarı) [s.76]

Nişibi-fəraz (kvarta yuxarı yönəlmə; «Hicaz» şöbəsinə kvarta yuxarı - re - təkrar etmək məsləhət görülür) [s.76]

SEGAH

Mi mayəli "Segah" ladının səşqatırı

0,5 - 1 - 1 formulu üzrə qurulmuş və qovuşuq (zəncirvari) üsuldə birləşmiş üç bərabər tetraxord «Segah» ladının səşqatırını əmələ gətirir.

Bu səşqatırında orta tetraxordun birinci pərdəsi - *mi* - ladın mayəsidir. Səşqatırının ikinci pərdəsi - *do* - əsas ton, yəni mayənin alt tersiyası vəzifəsini görür [s.80].

Tam kadanslar

Yarım kadanslar

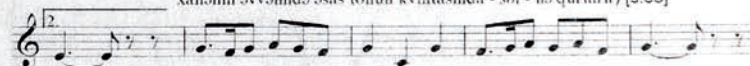
"Segah" ladında bəstələnən melodiya

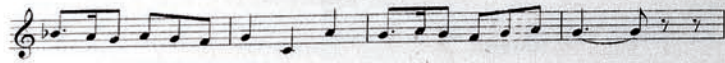
Allegretto

Mayeyi-Segah (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayə - *mi* - ilə qurtarır) [s.82]

Şikəsteyi-fars (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində və ikinci ifadə dördüncü xanənin əvvəlində əsas tonun kvintasında - *sol* - ilə qurtarır) [s.83]

Mübarriqə (birinci ifadə əsas ton kvintasının üst aparıcı tonu
- *lya* - ilə başlayır) [s.84]

Əraq (əsas tonu - *do* - bir oktava yuxarı qaldırır) [s.85]

Şüştər

Lya mayeli "Şüştər" ladının səsqatları

0,5 - 1 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş və ayrı birləşmiş (alt tetraxordun dördüncü pərdəsilə üst tetraxordun birinci pərdəsi arasında artırılmış sekunda intervalı əmələ gəlir) iki bərabər tetraxord «Şüştər» ladının səsqatlarını əmələ gətirir. Bu səsqatlarında üst tetraxordun ikinci pərdəsi - *lya* - ladin mayəsidir. Tamamlayıcı pərdə - *mi* [s.87-88].

Kadanslar

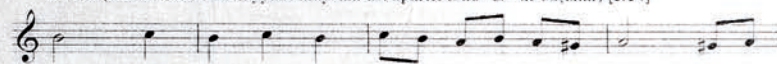

"Şüştər" ladında bəstələnən melodiya

Moderato
Mayeyi-Şüştər (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayenin alt kvartası - *mi* - ilə qurtarır)
[s.90]

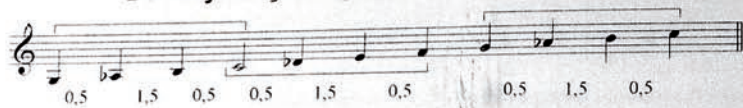

Tərkiib (birinci ifadə ümumiyyətlə mayenin üst aparıcı tonu - *si* - ilə başlayır) [s.91]

ÇAHARGAH

Do mayalı "Çahargah" ladının səs qatarı

0,5 - 1,5 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş üç bərabər tetraxord «Çahargah» ladının səs qataramı əmələ gətirir; bu şərtlə ki, bunlardan alt tetraxord orta tetraxordla qovuşuq (zəncirvari) üsulda və orta tetraxord üst tetraxordla ayrı (yanışı birləşmə) üsulda birləşsin. Səs qataramın dördüncü pərdəsi birinci oktava - do - ladın mayəsi vəziətini görür [s.92-93].

Tam kadanslar

Yarım kadanslar

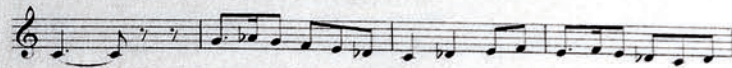
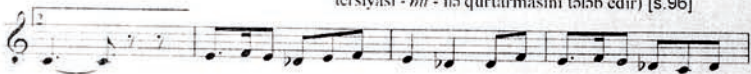

"Çahargah" ladında bəstələnən melodiya

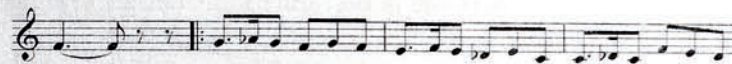
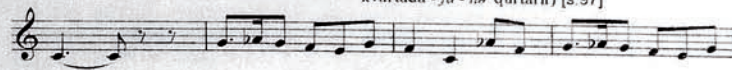
Andante
Mayeyi-Çahargah (ikinci xanənin əvvəlində birinci ifadə mayə - do birinci oktava - ilə qurtarır) [s.95]

Bəstə-Nigar (birinci ifadə tersiya ilə başlanmış mayə tersiyası - mi - ilə qurtarmasını tələb edir) [s.96]

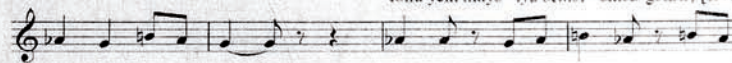
Manəndi-muxalif (ikinci xanənin əvvəlində birinci ifadə üst kvartada - fa - ilə qurtarır) [s.97]

Hasar (kvinta - sol - yuxarıya köçürülmüş «Çahargah»; köməkçi mövzu kimi) [s.99]

Muxalif (əvvəlki mayənin kvintasının üst aparıcı tonu yeni mayə - fa bemol - əmələ gətirir) [s.100]

Mənsuriyyə («Məyyəi-Cahrgah»ın bir oktava yuxarı köçürülməsi) [s.101]

BAYATI-ŞİRAZ

Do mayəli "Bayatı-Şiraz" ladinin səsqatırı

1 - 1 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş və orta yarımton vasitəsilə birləşmiş (üst tetraxordun birinci pərdəsinə nisbətən) iki bərabər tetraxord «Bayatı-Şiraz» ladinin səsqatırını əmələ gətirir. Bu səsqatırında alt tetraxordun axırncı pərdəsi - do - ladin mayəsidir [s.104]

Tam kadanslar

Yarım kadanslar

"Bayatı - Şiraz" ladinə bəstələnən melodiya

Moderato

Mayəyi-Bayatı-Şiraz (ikinci xanənin əvvəlində birinci ifadə mayə - do - ilə qurtarır) [s.107]

Bayatı-İsfahan (birinci ifadə «Məyyəi-Bayatı-Şiraz» təkrar edir. cavabverici cümlə mayənin alt mediantası - fa - ilə qurtarır) [s.108]

Hüzzal (mayənin kvintası - sol - ilə başlanır)
[s.109]

HÜMAYUN

Do və Lya mayəli "Hümayun" ladinin səsşatarı

0,5 - 1,5 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş və orta ton vasitəsilə birləşmiş iki bərabər tetraord «Hümayun» ladinin səsşatərini əmələ gətirir. Bu ladin səsşatərində iki mayə vardır. Onlardan birincisini - *do* - alt tetraordun dördüncü pərdəsi, ikincisini isə - *lya* - üst tetraordun dördüncü pərdəsi əmələ gətirir. Melodiyanın əmələ gəlməsi alt tetraordun bir oktava yuxarıya qaldırılmasını tələb edir. Bu halda səsşatəri belə olur [s.112]:

Bu səsşatəri *lya* və *do* mayəli iki natamam «Şüştər» səsşatərindən ibarətdir [s.113].

Kadanslar

Tam kadans adətən ikinci mayənin (*do*) alt kvartasında (*sol*) dayanmaqla əmələ gəlir; lakin «Hümayun»un başqa tamamlanma üsulu da vardır: qeyd etdiyimiz alt kvartada dayandıqdan sonra kadans yenə də davam edərək ikinci «Şüştər» səsşatərini ikinci pərdəsində (*fa*) dayanmaqla tamamlanır. Qeyd etmək lazımdır ki, «Hümayun» ladinə melodiya çox vaxt bu pərdədən başlanır [s.113-114].

"Hümayun" ladında bəstələnən melodiya

«Hümayun» ladında melodiya bəstələrkən müvafiq fəsildə «Şüştər» ladına aid göstərilən qaydalar əsas götürülməlidir. Birinci cümlə (və yaxud birinci period) adətən birinci «Şüştər»də, cavabverici cümlə ikincisində bəstələnir. Birinci «Şüştər»dən ikinci «Şüştər»ə keçilərkən, birinci «Şüştər»in aparıcı tonu və ikinci «Şüştər» mayasının alt tersiyası enharmonikləşdirilir [s.114].

Moderato

Mayeyi-Hümayun (Do mayəli birinci «Şüştər» kimi) [s.116]

Tərkib (do mayəli ikinci «Şüştər»dən «Lərkibə» kimi) [s.115]

ƏLAVƏ LADLAR

ÇAARGAH (ikinci növ)

İkinci növ Do mayəli "Çahargah" ladının səsqatı

0,5 1,5 0,5 1 1 0,5

0,5 - 1,5 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş tetraxord 1 - 1 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş tetraxordla ayrı birləşdiriləndə (yanaşı birləşmə), ikinci növ «Çahargah» ladının səsqatı alınır [s.117].

Tam və yarım kadanslar

İkinci növ "Çahargah" ladının tam və yarım kadansları eynilə birinci növ "Çahargah"da olduğu kimidir [s.119].

İkinci növ "Çahargah" ladında bəstələnən melodiya

İkinci növ «Çahargah» ladında melodiyalar bəstələmək üçün müvafiq fəsildə birinci növ «Çahargah» ladına aid göstərilmiş qaydalar əsas götürülməlidir [s.119].

Allegro moderato

Mayeyi-Çahargah

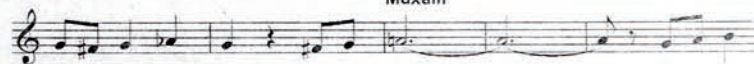
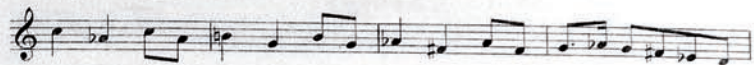
Beste-Nigar

Manendi-muxalif

Andante
Hasar

Muxalif

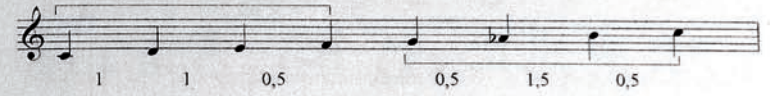

Mənsuriyyə

ŞAHNAZ

"Şahnaz" ladının səsqatarı

«Şahnaz» ladının səsqatlarında 1 - 1 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş tetraxorda ayrı üsul ilə 0,5 - 1,5 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş tetraxord birləşdirilir. Alt tetraxordun bütün pərdələri «Şahnaz» ladında mayə ola bilər [s.122-123].

Tam və yarım kadanslar

"Rast", "Şur" və "Segah"da olduğu kimidir.

"Şahnaz" ladında bəstələnən melodiya

Allegretto

Mayeyi-Şahnaz (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayənin kvintasında - sol - ilə bitir) [s.123]

SARƏNC

Mi mayəli "Sarənc" ladının səsqatarı

«Sarənc» əlavə ladi səsqatarının quruluş formulu ikinci növ «Çahargah» ladi səsqatarının quruluş formulu kimidir; yəni: 0,5 - 1,5 - 0,5 + 1 - 1 - 0,5. Fərq bundadır ki, ikinci növ «Çahargah» ladi səsqatarında alt tetraxordun axırınıcı pərdəsi ilə üst tetraxordun birinci pərdəsi arasında bütöv ton, «Sarənc» səsqatarında isə yarım ton olur. Alt tetraxordun sonuncu pərdəsi ladin mayəsidir [s.126].

Tam və yarım kadanslar

Əlavə «Sarənc» ladi alt aparıcı tonundan başqa özünün bütün pərdələrinə və mayəsinin səsqatarında tutduğu vəziyyətə görə «Segah» ladına oxşardır. Onun həm tam, həm də yarım kadansları «Segah» ladında olduğu kimidir [s.128].

"Sarənc" ladında bəstələnən melodiya

«Segah» ladında və onun şöbələrində musiqi bəstələmək qaydalarının hamısı eynilə «Sarənc» ladına da aiddir [s.128]. Bu misalda «Əraq» şöbəsi bir oktava yuxarı köçürülmüş «Mayeyi-Sarənc» ilə əvəz olunmuşdur [s.130].

Allegretto Mayeyi-Sarənc

Şikəsteyi-fars

Mübərriqə

Handwritten musical score on page 32, consisting of six staves of music. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and repeat signs with first and second endings.

XALQ MUSIQISI NÜMUNƏLƏRİ

Do mayəli "Rast" ladında xalq mahnısı

1. Allegretto

Handwritten musical score on page 33, consisting of six staves of music. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and repeat signs with first and second endings.

Arazbarı («Rəng» formalı) Re mayəli "Şur" ladında

2.

Handwritten musical score on page 33, consisting of two staves of music. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and repeat signs with first and second endings.

Handwritten musical score on page 34, featuring ten staves of music in a single system. The notation includes treble clefs, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The music consists of a series of eighth and sixteenth notes, often beamed together, with some rests and dynamic markings. The piece concludes with a double bar line.

Handwritten musical score on page 35, featuring ten staves of music in a single system. The notation includes treble clefs, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The music continues from the previous page with similar rhythmic patterns of eighth and sixteenth notes. The piece concludes with a double bar line.

Sol mayeli "Rast" ladında rəng

3. *Allegretto*

Musical score for exercise 3, Sol mayeli "Rast" ladında rəng. It consists of nine staves of music in 8/8 time, starting with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked "Allegretto".

"Sarənc" ladında rəng

4. *Moderato*

Musical score for exercise 4, "Sarənc" ladında rəng. It consists of nine staves of music in 2/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one flat (Bb). The tempo is marked "Moderato".

Sol mayeli "Bayatı-Şiraz" ladında reng

5. *Andante*

Sol mayeli "Bayatı-Şiraz" ladında rəng

6. *Allegro*

Musical score for 'Bayatı-Şiraz' in Sol mode, 6 measures. The score is written in 8/8 time and G-flat major. It consists of six staves of music. The first staff begins with the tempo marking 'Allegro'. The melody is characterized by eighth and sixteenth notes, with trills (tr) and grace notes (gr) used for ornamentation. The piece concludes with a double bar line.

Musical score for 'Bayatı-Şiraz' in Sol mode, 4 measures. This is a continuation of the piece from page 40, consisting of four staves of music. It maintains the 8/8 time signature and G-flat major key, featuring similar melodic patterns and ornamentation.

Sol mayeli "Çahargah" ladında rəng

7. *Allegro*

Musical score for 'Çahargah' in Sol mode, 7 measures. The score is written in 8/8 time and G-flat major. It consists of seven staves of music. The first staff begins with the tempo marking 'Allegro'. The melody is characterized by eighth and sixteenth notes, with trills (tr) and grace notes (gr) used for ornamentation. The piece concludes with a double bar line.

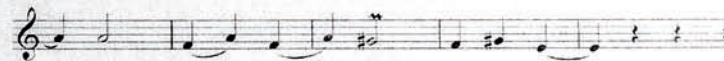
Musical score for page 42, featuring ten staves of music in a key signature of two flats and a 2/4 time signature. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and trills.

Do mayeli ikinci növ "Çahargah" ladında rəng

Moderato

8.

Musical score for page 43, starting with a tempo marking "Moderato" and a measure number "8". It features ten staves of music in a key signature of two flats and a 2/4 time signature. The notation includes triplets and various rhythmic patterns.

MÜNDƏRİCAT

Tərən Seyidov. Ön söz.....	5
ƏSAS LADLAR.....	8
Rast.....	9
Şur.....	11
Segah.....	15
Şüştər.....	17
Çahargah.....	18
Bayatı-şiraz.....	21
Hümayun.....	23
ƏLAVƏ LADLAR.....	25
Çahargah (ikinci növ).....	25
Şahnaz.....	29
Sarənc.....	31
XALQ MUSIQISI NÜMUNƏLƏRİ.....	33

ÜZEYİR HACIBƏYLİ

AZƏRBAYCAN XALQ MUSIQİSİNİN ƏSASLARI

Musiqi məktəbləri şagirdləri üçün
«Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları», «Solfecio»,
«İmprovizasiya və bəstələmə», «İxtisas aləti», «Ümumi fortepiano»
fənlərində azərbaycan ladlarının öyrənilməsinə dair
adaptasiya olunmuş

DƏRS VƏSAİTİ

Tərtibçi – Tərlan Seyidov

BAKİ – 2010

Kompyuter not qrafikası, maket və dizayn – Yavər Nemətli

Yığılmağa verilmişdir: 07.04.2010
Çapa imzalanmışdır: 12.05.2010
Ofset kağızı. Format 60X84 1/8
Şərti çap vərəqi 6. Tiraj 1000 ədəd.

Kitab "E.L." Nəşriyyat və Poliqrafiya Şirkəti MMC-nin
mətbəəsində ofset üsulu ilə çap edilmişdir.

Ünvan: Bakı şəhəri, Dərnəgül qəsəbəsi 3105-ci məhəllə.
Tel: 562-83-03; 563-54-42.
Direktor: Cəfər Əziz oğlu Bağirov

